

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

СКАРБНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

Матеріали наукової конференції
“Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки”
16 жовтня 2023 р.

КИЇВ
2025

Барбалат О. В.

НЕМЕТАЛЕВІ МАТЕРІАЛИ В АВТОРСЬКИХ РОБОТАХ ЮВЕЛІРІВ УКРАЇНИ

КІНЦЯ XX — ПОЧАТКУ XXI СТ.

У статті досліджено особливості застосування неметалевих матеріалів в авторських роботах ювелірів України кінця XX — початку XXI ст. Розглянуто інноваційні підходи та методи, що використовують українські ювеліри, по відношенню до включення неметалевих матеріалів у власні творчі роботи. Висвітлено унікальні естетичні та технічні виклики, що пов'язані з із застосуванням неметалевих матеріалів у сучасній вітчизняній ювелірній справі. Дослідження розкриває тенденції розвитку та мистецькі прояви в сучасному українському ювелірному дизайні демонструючи креативність і майстерність вітчизняних майстрів у розширенні меж традиційних практик виготовлення ювелірних прикрас.

Ключові слова: неметалеві матеріали, мінерали, мінералоїди, скломаси, деревина, шкіра, кістка, сучасне ювелірне мистецтво України кінця XX — початку XXI ст.

У світовому ювелірному середовищі для опису сучасних тенденцій та напрямків, що можуть відрізнятися від традиційних стилів та технік, дедалі частіше використовується термін — “Contemporary¹ jewelry”. Він може бути розшифрований як “сучасне ювелірне мистецтво”, що передбачає авторські експерименти з матеріалами, формами, текстурами, кольорами та концепціями з метою створення ексклюзивних виробів. Також дане визначення можна розглянути як напрямок, що дозволяє художникам-ювелірам увиразнити свою індивідуальність та креативність шляхом створення унікальних та інноваційних прикрас у тому числі із застосуванням різноманітних неметалевих матеріалів. Одним із основних завдань сучасного художника-майстра, на шляху самовираження у напрямку “Contemporary jewelry”, є збереження визначення “jewelry” — “ювелірний”.

Ювелір (від нідерл. *juweeltje* — *дорогоцінний камінь*) — майстер з виготовлення прикрас з коштовного каміння, оправленого у дорогоцінні метали за допомогою ювелірних технік обробки коштовних матеріалів (Барбалат 2023, с. 266).

Сьогодні у царині виготовлення авторських прикрас застосовують різні терміни: ювелірне мистецтво, біжутерія², мосяжництво³ тощо, але вони мають декілька ключових відмінностей.

¹ Contemporary — англ., сучасний, прикметник, який описує щось сучасне або поточне, що належить до того самого періоду часу.

² Біжутерія — це прикраси, які зазвичай виготовляються із недорогоцінних матеріалів, таких як скло, пластик, метал тощо. Вони можуть бути використані для прикраси одягу або як аксесуари.

³ Мосяжництво — (пол. *mosiądz*, чес. *mosaz*, словац. *mosadz* — “жовта мідь, латунь”) — різновид художньої обробки металів (міді, латуні, бронзи), а також виготовлення прикрас з цих металів.

При нагоді варто назвати ключові відмінності ювелірних виробів від інших:

1. *Матеріали*. Ювелірні вироби виготовляються із дорогоцінних металів, таких як золото, срібло, платина і оздоблюються коштовними мінералами, мінералоїдами, та іншими цінними неметалевими матеріалами.

2. *Якість виготовлення*. Ювелірні вироби створюються як вручну за допомогою складних ювелірних технік так і за допомогою високотехнологічного обладнання, тому вирізняються найвищою якістю виконання.

3. *Вартість*. Ювелірні вироби дорого коштують через застосування у роботі коштовних неметалевих та металевих матеріалів, та високу якість виготовлення.

Загалом, варто зазначити, що історія використання неметалевих матеріалів в ювелірному мистецтві сягає глибин тисячоліть. З огляду на вищевказане, можна зробити висновок, що одними із найпопулярніших і незмінних неметалевих складових ювелірного мистецтва є коштовні мінерали та мінералоїди⁴.

В контексті даного дослідження варто акцентувати увагу на першій науково обґрунтованій класифікації коштовних і близьких до них мінералів і мінералоїдів, яку було запропоновано німецьким хіміком та мінералогом Карлом Клюге 1860 р. Створення такої класифікації було важливим кроком у систематизації коштовних мінералів та їх властивостей. У своїй науковій праці "Handbuch der Edelsteinkunde, für Mineralogen, Steinschneider und Juweliere" (Довідник з гемології для мінералогів, каменерізів і ювелірів), зазначений науковець розділив коштовні камені на дві групи: істинно дорогоцінні і стандартні дорогоцінні камені. До першої групи входили камені I, II і III класів, до другої групи — IV і V класів:

I клас — алмаз, корунд (сапфір), хризоберил (смарагд), шпінель;

II клас — циркон, берил, топаз, гранат, турмалін, і мінералоїд благородний опал;

III клас — кордієрит, хризоліт, андалузит, бірюза та подібні;

IV клас — аметист, гірський кришталь, халцедон, мінералоїд бурштин, ін.;

V клас — жадеїт, нефрит, мармур, малахіт, ін. (Kluge 1860, р. 526–545).

При цьому, варто зазначити, що до відомих мінералоїдів, окрім зазначених бурштину і опалу, належать: девейліт, ебоніт, гагат, лешателєрит, лімоніт, лігніт, обсидіан, опал, палагоніт, перли, піробітум, сидеромелан, шунгіт, тектити (молдавіт, лівійське скло, дарвінове скло) (Вовк 2012).

Окрім вищезазначених дорогоцінних мінералів та мінералоїдів, ціна яких

⁴ Мінералоїд — (нім. Mineral + грец. Eidos — подібний; дослівно — майже мінерал, або схожий на мінерал, мінералоподібний) — подібна за складом і походженням до мінералу природна речовина (тіло), яка має надмолекулярну структуру.

Рис. 1. О. Тарновський. Брошка.
Поєднання дерева, золота, діамантів

Рис. 2. М. Столяр. Скринька «ЖУК» —
червоне дерево, золото, хризоберили,
діаманти.

часто перевищує вартість золота, у 1990-х рр. XX ст. художники-майстри ювелірної справи України активно використовували цінні породи деревини, які також за вартістю часто не поступалися золоту й іншим коштовним металом у поєднанні з якими застосовувалися. Наприклад: умніні, амарант, сандал, ебенове дерево, венге, сапелі й інші.

Одним із відомих вітчизняних дизайнерів ювелірних прикрас, котрий наприкінці XX ст. створював проекти для ТОВ «Фіал» був Олександр Тарновський. Зазначений художник у своїй творчості поєднував різновиди цінних порід дерева, переважно чорного ебенового, із золотом та діамантами (рис. 1).

Надалі, варто згадати роботи відомих дизайнерів та художників-майстрів, що у 1990-х рр. XX ст. співпрацювали із зазначеним вище підприємством та активно застосовували поєднання цінних порід дерева із коштовними мінералами й металами. Особливої уваги заслуговує шкатулка художника-ювеліра Максима Столяра — «Жук» (рис. 2). Основою для її створення стало червоне дерево сапелі, оздоблене золотом, хризоберилі й діамантами.

Серед вітчизняних дизайнерів, котрі наприкінці XX ст. у своїх проєктах активно пропонували комбінації цінних порід дерева із золотом та коштовними мінералами, варто зазначити Ірину Карпову та Ганну Полькову, котрі свого часу співпрацювали з відомим КЮД «Лобортас».

Також, серед українських художників-ювелірів, які наприкінці XX ст. зробили свої вагомі внески у розвиток і становлення вітчизняного «Contemporary jewelry», необхідно згадати творчість легендарного Олександра Михальянца. Художник-майстер вдало поєднує фактури цінних порід деревини із коштов-

Рис. 3. О. Михальєнц. Перстень.
Дерево, коштовні мінерали, метал.

Рис. 4. Ю. Оровецький. Серезжки.
Дерево амарант, австралійські опали.

ними мінералами та металами, що зазвичай гармонійно взаємодоповнені (рис. 3).

В контексті теми застосування дорогоцінних порід дерева із коштовними мінералами й металами, варто також згадати авторські роботи Штефана Пержана, наприклад, перстень в якому майстер поєднав дерево умніні із золотом, сріблом мінералоїдом гагатом і димчастими кварцями. Серезжки авторства Юрія Оровецького з австралійськими опалами та основою з дерева амарант (рис. 4). Експериментальну серію кулонів від Олександри Барбалат, в основі яких дерево венге, а в якості декору — вставки з гарячою емаллю на сріблі (рис. 5).

При нагоді, варто зазначити, що гаряча емаль — старовинний, шляхетний і один із найдовговічніших неметалевих матеріалів, що активно застосовується у поєднанні із цінними породами дерева, коштовними металами і мінералами за часи Середньовіччя, особливо у виготовленні сакральних предметів золотарства, наприклад, ставротек⁵.

Складний та кропіткий процес роботи над емалевим виробом потребує від майстра значних творчих зусиль, спеціальних знань та навичок. Неодноразовий випад виробу у муфельній печі за температури від 600°C до 850°C робить його нетлінним, здатним протягом століть зберігати яскравість та чистоту кольорів. Про це свідчать вироби, які дійшли до наших днів, у тому числі з Візантії

⁵ Ставротек — (грец. staurotheke; stauros — хрест і theke — сховище) — “Ковчег для Хреста” (мощевик). Виготовлений у формі пласкої прямокутної скриньки і призначався для зберігання частин Животворящего Хреста Господнього.

Рис. 5. О. Барбалат. Серія кулонів.
Дерево венге, вставки з гарячою емаллю
на сріблі.

Рис. 6. Ю. Оровецький. Серезжки.
Шкіра ската, золото, помаранчеві сапфіри,
циркон.

та Київської Русі. Твори мистецтва з гарячою емаллю завжди високо цінувались серед вищих прошарків суспільства (Barbalat 2018, р. 120).

Приголомшливі та унікальні предмети, виготовлені за допомогою техніки гарячої емалі, з часом лише набувають цінності. У вітчизняній ювелірній галузі у техніці гарячої емалі працюють поодинокі майстри. У контексті дослідження специфіки застосування неметалевих матеріалів в ювелірній справі України, варто зазначити імена визнаних емальєрів, котрі, окрім іншого, поєднують у роботі перетинчасту та виїмчасту емаль на сріблі й золоті із коштовними мінералами і цінними породами дерева. Наприклад: Дудніков О., Аленгоз С., Барбалат О., Вольський С., Керуб М., Косигін Л., Михальянц О., Паламарчук Я., Столяр М., Хоменко В., Хуцидзе Р. та інші (Барбалат 2023, с. 203–206). Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, варто акцентувати увагу на тому, що застосування цінних порід дерева у комбінації з коштовними мінералами, мінералоїдами та гарячою емаллю в ювелірній справі, додає виробу справжньої унікальності.

Окрім вищезазначених неметалевих матеріалів, у сучасному вітчизняному ювелірному мистецтві застосовують, наприклад, шкіру ската, що була популярною в золотарстві Середньовіччя. Вдалим прикладом є сережки авторства Юрія Оровецького в яких зазначений матеріал вдало поєднано із золотом 585%, помаранчевими сапфірами та цирконами (рис. 6).

Особливого шарму і ексклюзивності ювелірним виробам додає гармонійне поєднання текстилю з коштовними мінералоїдами. Загалом, варто зазначити, що застосування текстильних матеріалів в ювелірній справі дійсно сприяє

Рис. 7. О. Михальєнц. Брошка «Лабіринт». Метали томпак, мельхіор, кістка, текстильне полотно, перламутр.

Рис. 8. Ю. Оровецький. Кольє. Хутро норки, мінерал варисцит.

збільшенню унікальності та індивідуальності виробів, що відбувається за рахунок створення цікавих текстур, гармонійного поєднання кольорів та інших характеристик. Таким чином, використовуючи текстиль у процесі створення авторських ювелірних прикрас, майстер відкриває нові можливості для дизайну та виготовлення унікальних та естетично привабливих творів мистецтва. Вдалим прикладом застосування текстилю в ювелірній справі є брошка авторства Олександра Михальєнця під назвою "Лабіринти" (рис. 7). У зазначеному виробі за допомогою ювелірних технік майстер вдало поєднує такі метали як томпак і мельхіор з кісткою, текстильним полотном й перламутром, що значно увиразнює художнє рішення творчого задуму.

Наступним яскравим прикладом гармонійного застосування неметалевих матеріалів у сучасній ювелірній справі України є кільце від Юрія Оровецького в якому хутро норки вдало підкреслює достатньо рідкісний мінерал варисцит⁶. (рис. 8). На даному конкретному прикладі можна проаналізувати, як використання хутра норки може призвести до збільшення розкіші та елегантності виробу додати йому додаткового шарму та привабливості.

Аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що використання неметалевих матеріалів в українському ювелірному мистецтві кінця XX — початку XXI ст. відкриває інноваційні підходи та методи. Окрім класичного поєднання коштовних металів з мінералами і мінералоїдами, Нові експерименти у творчості вітчизняних ювелірів пов'язані з активною інтеграцією у

⁶ Варисцит — назва мінералу походить від назви району Варисция в Саксонії, Німеччина, де його було вперше знайдено і описано 1837 року (Вовк 2012).

робочий процес таких матеріалів, як гаряча емаль, скло, кістка, шкіра ската та інші види шкіри, текстиль, цінні породи дерева тощо. Означені тенденції увиразнюють унікальні естетичні та технічні виклики, а також розкривають особливості розвитку та мистецькі прояви у вітчизняному дизайні коштовних прикрас, демонструючи творчість і майстерність українських ювелірів.

Важливим акцентом у даному дослідженні є зосередження уваги на тому, що у світовому ювелірному середовищі для опису сучасних тенденцій та напрямків, що відрізняються від традиційних стилей та технік дедалі частіше застосовується термін “Contemporary jewelry”, що передбачає авторські експерименти з матеріалами, формами, текстурами, кольорами та концепціями з метою створення ексклюзивних авторських виробів. Це сприяє виразності та креативності художників-ювелірів у виготовленні унікальних та інноваційних прикрас, що пов'язано з активним використанням різноманітних неметалевих матеріалів.

Також у контексті даного дослідження необхідно зазначити, що основним неметалевим матеріалом у ювелірній справі від початку і до сьогодні є дорогоцінний мінерал або мінералоїд. Ключовими відмінностями ювелірних виробів від інших є використання коштовних матеріалів та ювелірних технік. Ювелірні вироби виготовляються з дорогоцінних металів, таких як золото срібло і платина і оздоблюються коштовними мінералами, мінералоїдами й іншими неметалевими цінними матеріалами за допомогою складних ювелірних технік або високотехнологічного обладнання, що відзначається найвищою якістю виконання і відповідно високою вартістю.

Отже стаття розкриває важливі аспекти творчості українських ювелірів кінця XX — початку XXI ст., підкреслюючи їх потужні творчі можливості та вагомий внесок у світове ювелірне мистецтво.

ЛІТЕРАТУРА

Барбалат, О. В. 2023. Візантійсько-києворуські золотарські традиції у сучасному ювелірному мистецтві України. Дисертація д. ф.: спец. 023 “Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво та реставрація”. Київ: Київський університет ім. Б. Грінченка.

Вовк, В. М. 2012. Мінералоїд. Геологічний словник. [online]. Режим доступу: <https://geodictionary.com.ua/node/31030> (Дата звернення 24.04.2024).

Barbalat, O. 2018. Technika Gorącej Emalii — Zdumiewająca Sztuka Znana od Dawna: Emalię Jako Kosztowną Wstawkę w Wyrobach Jubilerskich. Art-Prostir, 3, s. 120–122.

Brepohl, E. 2003. Theorie und Praxis des Goldschmieds. München: Carl Hanser Verlag GmbH & Co.

Kluge, K. Em. 1860. Handbuch der Edelsteinkunde, für Mineralogen, Steinschneider und Juweliere. Leipzig.